

«زن و مطالعات خانواده»

سال هفدهم - شماره شصت و سوم، بهار ۱۴۰۳

ص: ۱۶۷-۱۸۶

اثر بخشی آموزش گروهی مبتنی بر رویکرد معنوی - مذهبی اسلام محور بر آشفتگی روانشناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه زناشویی ادراک شده مادران دانش آموزان کم توان ذهنی آموزش پذیر

نازیلا مزروعی^۱

مرضیه علیوندی وفا^{۲*}

نعیمه محب^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۹/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۱

چکیده

هدف از پژوهش حاضر تعیین اثر بخشی آموزش گروهی مبتنی بر رویکرد معنوی - مذهبی اسلام محور بر آشفتگی روان شناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه زناشویی ادراک شده مادران دانش آموزان کم توان ذهنی آموزش پذیر بود. این پژوهش، مطالعه‌ای نیمه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون، پس‌آزمون و گروه کنترل بود. جامعه آماری کلیه مادران دانش آموزان کم توان ذهنی آموزش‌پذیر که در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ در مدارس ابتدایی استثنایی شهر تبریز پرونده داشته و مشغول تحصیل بودند، شامل می‌شد. از این بین ۲۴ نفر نمونه بصورت جایگزین تصادفی در ۲ گروه ۱۲ نفری گروه آزمایش و گروه کنترل انتخاب شدند. با توجه به ساخت و اهداف تحقیق، از روش نمونه‌گیری هدفمند برای انتخاب نمونه استفاده شد. ابزارهای مورد استفاده، پرسشنامه آشفتگی روان‌شناختی داس (۱۹۹۵) و مقیاس کیفیت رابطه ادراک شده فلچر (۲۰۰۲) بود. گروه آزمایش برنامه آموزش رویکرد معنوی - مذهبی (۱۱ جلسه) و گروه کنترل برنامه آموزشی دریافت نکردند. نتایج تحلیل کوواریانس چند متغیری نشان داد آموزش گروهی مبتنی بر رویکرد معنوی - مذهبی اسلام محور بر آشفتگی روان‌شناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه زناشویی ادراک شده مادران دانش آموزان کم توان ذهنی آموزش‌پذیر اثر بخش است. براساس نتایج بدست آمده از این پژوهش می‌توان بیان کرد، آموزش گروهی مبتنی بر رویکرد معنوی - مذهبی اسلام محور می‌تواند

۱. دانشجوی دکتری تخصصی روانشناسی تربیتی، دانشکده علوم انسانی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۲. استادیار، گروه روانشناسی، دانشکده علوم انسانی، تربیتی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران * نویسنده مسئول:

m.alivand@iaut.ac.ir

۳. استادیار، گروه روانشناسی، دانشکده علوم انسانی، تربیتی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

به عنوان مداخله تکمیلی جهت کاهش و بهبود مشکلات روان‌شناختی مادران دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی به کار رود.

کلیدواژه‌ها: رویکرد معنوی - مذهبی اسلام محور، آشفتگی روان‌شناختی، احساس گناه، کیفیت رابطه زناشویی ادراک شده، مادران دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر.

مقدمه

در دنیای امروز، علی‌رغم تمام پیشرفت‌ها، ناتوانی ذهنی یک ناراحتی و وضعیت مادام‌العمر است. کم‌توانی ذهنی از شیوع نسبتاً بالایی در جهان برخوردار است. آنچه از برآوردهای سازمان ملل و سازمان بهداشت جهانی ارائه شده است، نشان‌دهنده ابتلای حدود ۳ درصد از مردم جهان به این عارضه است و طبق آمار سازمان بهزیستی در سال ۱۳۸۵ حدود ۲/۳ درصد از کل جمعیت ایران به نوعی دچار معلولیت ذهنی هستند. حال با توجه به آمارهای موجود می‌توان اذعان کرد که بیش از ۱/۵ میلیون کودک کم‌توان ذهنی با بهره هوشی کمتر از ۷۰ در کشورها وجود دارد (نریمان، ۱۳۸۶). ویز معتقد است که بعلت وجود این کودکان با شرایط روانشناختی خاص، خانواده‌ها و اعضای آن، بار هیجانی سنگینی را تحمل می‌کنند (ویز، ۲۰۱۸).

والدین این کودکان در مقایسه با والدین کودکان عادی به دلیل اینکه زمان بیشتری را به مراقبت از فرزند خود اختصاص می‌دهند و به علت شرایط و مسئولیت‌هایی که این کودکان از لحاظ شناختی، اجتماعی و هیجانی دارند، تحت تنش و آسیب‌های روانی بیشتری قرار می‌گیرند (ستینباکیس و همکاران، ۲۰۲۰). بر اساس پژوهش‌ها، معمولاً مادر بیشترین ضربه روحی را در نگهداری و تربیت کودک با ناتوانی ذهنی متحمل می‌شود. آگاهی از معلولت کودک فشارهای روانی مضاعفی را وارد می‌کند که این امر سبب برهم خوردن نظم، آرامش، یکپارچگی خانواده، مشکلات ارتباطی زناشویی و سازش یافتگی کلی زندگی می‌شود (کميجانی، ۱۳۹۱). با توجه به گوناگونی مشکلات روانشناختی تجربه شده، یکی از مواردی که در این مادران نیاز به توجه دارد؛ آشفتگی روانشناختی^۱ است. آشفتگی روانی بندرت به عنوان مفهومی مجزا تعریف شده است و اصطلاحی است مترادف با فشار، استرس و اضطراب (ریدنر^۲، ۲۰۰۴). آشفتگی روانی تا حد زیادی به عنوان حالتی از درد و رنج عاطفی تعریف شده که متشکل از علائم افسردگی و اضطراب است این علائم در بسیاری از موارد با علائم جسمی همراه است (میروفسکی و راس^۳، ۲۰۰۲). این نوع آشفتگی، یک حالت ذهنی ناخوشایند با نشانه‌هایی چون استرس، خلق پایین، اضطراب، افسردگی است که منجر به پایین آمدن سلامت روان شده و بر سطح کارکرد افراد تأثیر می‌گذارد (بایرام و بیلگل^۴، ۲۰۰۸). بررسی‌های

1- Weiss

2- Psychological crisis

3- Ridner

4- Mirowsky & Ross

5- Bayram & Bilgel

پژوهشی نشان می‌دهد که داشتن فرزند مشکل‌دار قادر است نه تنها بر اضطراب، افسردگی و استرس والدین تأثیر بگذارد؛ بلکه قادر است سلامت روانشناختی کلی آنها را نیز با خطر مواجه سازد بزرگ کردن کودک با اختلال، یک تجربه استرس‌زاست و یکی از انواع استرس‌هایی که مادران این کودکان تجربه می‌کنند، استرس فرزند پروری است (هارپر^۱ و همکاران، ۲۰۱۳). کاپلان و همکاران عنوان می‌کنند که پیدایش بیماری در یک عضو خانواده سیستم خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد و معمولاً موجب افسردگی و دیگر مشکلات روانشناختی در اعضای خانواده و کناره‌گیری آنان از یکدیگر می‌شود (کاپلان^۲ و سادوک، ۲۰۰۳). بررسی‌های پژوهشی نشان می‌دهد که داشتن فرزند مشکل‌دار قادر است نه تنها بر اضطراب، افسردگی و استرس والدین تأثیر بگذارد؛ بلکه قادر است سلامت روانشناختی کلی آنها را نیز با خطر مواجه سازد (برکات و همکاران ۱۴۰۰؛ طالبی و همکاران ۱۳۹۹؛ جنیدی موسوی ۱۳۹۹؛ تجلی و همکاران، ۱۳۹۸؛ عطادخت و همکاران، ۱۳۹۴؛ ینگ و اگزیبیافونگ، ۲۰۲۲؛ آدا و لوریس ۲۰۲۲؛ مارکوس^۳ و سیبلی، ۲۰۲۱؛ سانتوس^۴ و همکاران ۲۰۲۰؛ کاتزمن^۵ و همکاران، ۲۰۱۸).

بعلاوه، تجربه‌ی آشفتگی روانی در قالب استرس، اضطراب و افسردگی در مادران کودکان با مشکل کم‌توان ذهنی، چنان بر ابعاد مختلف وجودی آنها تأثیر می‌گذارد که فرد را به تجربه‌ی نوع دیگری از مشکل به نام احساس گناه^۶ می‌کشاند. احساس گناه با خودانتقادی مزمن افراد همراه است (کارپنتر و همکاران^۷، ۲۰۱۶). براساس دیدگاه دوانلو^۸ (۲۰۰۱)، احساس گناه، سنگین‌ترین احساس بشری و عامل بیماری‌ها روانی است. احساس گناه، احساس خودآگاه و دردناکی است و در صورتی تجربه می‌شود که فرد باور داشته باشد خلاف ارزش‌ها و قوانین وجودی خود عمل کرده است (تیلمن - اوزبرن و همکاران، ۲۰۱۰). در کل، احساس گناه و شرم هیجان‌های ناخوشایندی هستند و زمانی افراد آنها را تجربه می‌کنند که در برآورده ساختن معیارهای اخلاقی و اجتماعی مهم زندگی خود شکست خورده باشند (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۶). بررسی‌های پژوهشی نشان می‌دهد که تجارب نامناسب زندگی می‌توانند بر احساس گناه تأثیر گذاشته و کنش فردی و بین فردی را تحت تأثیر قرار دهند (صفری و آلاله، ۱۴۰۰؛ دهقانی‌زاده، ۱۳۹۹؛ بستام^۹، ۱۳۹۹؛ بدیعی سبزه‌وار و حسینی طاری، ۱۳۹۸؛ همین طور پژوهش‌های خارجی از جمله لنی و همکاران، ۲۰۲۲؛ لینا و توون، ۲۰۲۲؛ بوسبهانس و همکاران، ۲۰۲۰؛ لفسورونگ^{۱۰}، ۲۰۱۹) در مورد احساس گناه انجام شده‌اند.

-
- 1- Harper
 - 2- Kaplan and sudock
 - 3- Marques
 - 4- Sontos
 - 5- Katzmann.
 - 6- Guilt
 - 7- Carpenter
 - 8- Davanloo
 - 9- Bosehans
 - 10- Lefebver

از طرفی دیگر، بر اساس انواع مشکلات مطرح شده، کیفیت زناشویی این مادران همواره در خطر است. کیفیت رابطه زناشویی مفهومی چند بعدی است که شامل ابعاد گوناگون ارتباط زوجین، مانند سازگاری، رضایت جنسی، شادمانی، انسجام، عشق و تعهدات می‌باشد (سانفورد، ۲۰۰۶). رضایت یک فرد از زندگی زناشویی به منزله رضایت وی از خانواده محسوب می‌شود و رضایت از خانواده به مفهوم رضایت از زندگی بوده و در نتیجه تسهیل در امر رشد و تعالی و پیشرفت مادی و معنوی جامعه خواهد بود (عدالتی و رذولن، ۲۰۱۰). اما هنگامی که زندگی زناشویی آن گونه که افراد توقع دارند پیش نمی‌رود، بیشتر زوج‌ها به حالتی از ناپاوری می‌رسند (کوهی و همکاران، ۱۳۹۳). تحقیق‌های انجام شده نشان می‌دهد که داشتن فرزند با مشکل ناتوانی ذهنی چنان بر شاکله‌ی کلی زندگی تأثیر می‌گذارد که منجر به تجربه کیفیت زندگی پایین می‌شود (ملازاده نوران و همکاران، ۱۴۰۰؛ اشرفی، ۱۳۹۹؛ ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۸؛ محبیان فر و همکاران ۱۳۹۸؛ گورجد^۱ و همکاران، ۲۰۲۰؛ لی و لیو^۲، ۲۰۱۹).

در سال‌های اخیر برای افزایش توان مقابله‌ای و ارتقای سلامت روان کلی، معنویت^۳ به عنوان مؤلفه مهم وارد ادبیات نظری و پژوهشی شده است (شکیماکو^۴، ۲۰۱۳). اهمیت معنویت و رشد معنوی انسان در چند دهه گذشته به صورتی روزافزون توجه روانشناسان و متخصصان بهداشت روانی را به خود جلب کرده است (اسپیلکا و همکاران^۵، ۲۰۰۳؛ آتن و اسشن^۶، ۲۰۰۷؛ آتن و ورثینگتون^۷، ۲۰۰۹؛ کزدی و همکاران^۸، ۲۰۱۰؛ حبیب‌وند، ۱۳۸۷). مطالعات معنوی در روانشناسی در سطح موضوعی جدی و اساسی است و توجه به آن در بسیاری از کشورها در حال افزایش است (پاچالسکی و همکاران^۹، به نقل از ریچاردز و همکاران^{۱۰}، ۲۰۰۷). روان درمانی معنوی - مذهبی مبتنی بر آموزه‌های اسلام نوعی درمان است که با استفاده از قوه بالقوه ایمان به خدا و معنویت درمان جویان، و استناد به آیات قران و روایات در درمان و بهبودی مراجعان، مداخله‌های مبتنی بر آموزه‌های دینی - اسلامی به کار می‌گیرد (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۴). مداخله معنویت محور شامل رهنمودهایی برای زندگی و ارائه دهنده سامانه باورها و ارزش‌هاست که این ویژگی‌ها می‌توانند زندگی روانشناختی افراد را متأثر کنند (غفرانی و همکاران، ۱۳۹۰).

در کل، با توجه به اهمیت ابعاد وجودی این مادران؛ و همچنین تحقیقات کم انجام گرفته در این موارد و از آنجا که بررسی پژوهش‌های موجود نشان می‌داد این موضوع بدین شکل و با این مؤلفه‌ها و متغیرها در ایران مورد بررسی قرار نگرفته بود؛ این تحقیق در نظر داشت به این سؤال پاسخ دهد که آیا آموزش

1- Georgiadou
2- Li; Lia
3- Pirituality
4- Shimako
5- Spilkan
6- Aten
7- Aten
8- Kezdy
9- Pachalsky
10- Richards

گروهی مبتنی بر رویکرد معنوی- مذهبی اسلام محور بر آشفتگی روانشناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه زناشویی ادراک شده مادران دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر اثر بخش است؟

روش

این تحقیق از نظر زمان گردآوری اطلاعات جزء تحقیقات مقطعی و از لحاظ نوع گردآوری اطلاعات، در زمره تحقیقات نیمه تجربی با طرح پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه کنترل بود؛ بطوری که نمونه مورد مطالعه به یک گروه آزمایش و یک گروه کنترل تقسیم شد و مداخله بر روی گروه آزمایش اجرا شد؛ ولی گروه کنترل مداخله‌ای دریافت نکرد.

جامعه آماری شامل کلیه‌ی مادران دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر (دختر و پسر) در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ بود که کودکانشان در مدارس استثنایی تبریز دارای پرونده بوده و مشغول تحصیل بودند. نمونه‌ی آماری شامل ۲۴ مادر دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی بود که در یک گروه آزمایش و یک گروه کنترل (۱۲ نفر برای هر گروه) بشکل جایگزینی تصادفی قرار داده شدند. همچنین، با توجه به ساخت تحقیق و شرایط بیماری کرونا، از روش نمونه‌گیری در دسترس برای انتخاب نمونه استفاده شد. معیارهای ورود به گروه عبارت بودند از الف) حضور هر دو والد در خانه؛ ب) داشتن سلامت روانپزشکی مادران (عدم مصرف داروهای روانپزشکی)؛ ج) داشتن سواد حداقل و د) شرکت نداشتن در جلسات مداخلات روانشناختی در طی شش ماه اخیر. معیارهای خروج نیز شامل الف) شرکت نداشتن در بیش از یک جلسه‌ی درمانی؛ ب) عدم تمایل به ادامه همکاری، در نظر گرفته شد. اطلاعات گردآوری شده با برنامه SPSS 24 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. تحلیل‌ها در دو قسمت آمار توصیفی (برای مثال، میانگین و انحراف استاندارد) و آمار استنباطی (تحلیل کوواریانس) ارائه شده است.

در زیر بسته مداخله‌ای مورد نظر ارائه شده است.

جدول ۳-۴ آموزش معنوی- مذهبی اسلام محور

مداخله روان‌درمانی معنوی- مذهبی ریچارد و برگین (۲۰۰۵) با رویکرد آموزه‌های اسلام (لطفی کاشانی و همکاران، ۱۳۹۱)

جلسه ۱	آشنایی اعضا با یکدیگر، اطلاع از دلایل تشکیل گروه و آشنایی با قوانین گروه، جلب اعتماد و همکاری هر یک ۷۵ دقیقه از آنها به درمان و فراهم کردن زمینه؛ اجرای پیش‌آزمون
جلسه ۲	آگاهی از معنای ضمنی و شخصی معنویت و تعریف آن از نظر هر یک از اعضا؛ بررسی وجود اعتقاد به نیروی برتر و ۷۵ دقیقه مقدس‌تر اعضا (اعتقاد به خدا).
جلسه ۳	آشنایی با مفهوم کیفیت زندگی پله سوم: پذیرش الوهیت الهی، بیان آثار و پیامدهای داشتن گرایش ایمانی در زندگی.
جلسه ۴	آشنایی با مفهوم خودشناسی، شناخت ماهیت خود، توانمندی‌ها و محدودیت پذیرش ضعف‌های خویش و پذیرش ۷۵ دقیقه مسئولیت الهی خود

جلسه ۵	آشنایی با مفهوم تاب‌آوری و نقش آن در زندگی؛ بیان نقش توکل و اعتماد به خداوند در برابر سختی‌ها و مشکلات ۷۵ دقیقه
جلسه ۶	زندگی؛ بیان احادیث و روایات مبتنی بر نقش اعتماد به خداوند در آرامش روان؛ بیان مصداق‌های از نقش توکل به خداوند در کارهای روزمره و بررسی آثار آن با استناد به آیات قرآنی
جلسه ۶	تبیین تعریف مفهومی و تحلیلی ذکر؛ بیان نقش ذکر و عبادت در آرامش روان؛ بحث درباره مثبت‌نگری و خوش‌بینی ۷۵ دقیقه
جلسه ۷	در زندگی برای تغییر نگرش افراد، زدودن افکار منفی و جایگزینی افکار مثبت با استناد به آیه‌های قرآن کریم و احادیث
جلسه ۷	نقش رضا به قضا و قدر الهی در زندگی؛ بحث درباره منافات نداشتن رضا با دعا و تلاش و کوشش؛ آموزش راه ۷۵ دقیقه
	دستیابی به مقام رضا با توجه به آیات قرآن و احادیث
جلسه ۸	آزادسازی احساسات و عواطف و بیان احساسات و هیجانات ناشی از اعمال معنوی مشترک مانند دعا، بخشایش، ۷۵ دقیقه
	تأمل، صبر و ... از طریق یادداشت‌برداری و تأکید بر احساس اعضا در مقابل هر یک از این عملکردها
جلسه ۹	شکر و توجه به تغییرات مثبت ناشی از معنویت و اعتقاد به خدا و معنادهی به تجربیات سخت؛ ۷۵ دقیقه
	برشمردن نعمت‌های موجود در زندگی فرد؛ کمک به پیدا کردن معنا در آنچه ناخوشایند درک می‌کنند و شکرگزاری به درگاه خدا
جلسه ۱۰	توانمند و مقتدر شدن برای حل مشکلات خود و دیگران، تمهیم به سایر امور زندگی با توکل به خدا و تأمل و به کارگیری ۷۵ دقیقه
	آیات قرآن و احادیث
جلسه ۱۱	مرور و جمع‌بندی؛ اجرای پس‌آزمون از گروه آزمایش و گروه کنترل ۷۵ دقیقه

ابزار

۱. پرسشنامه آشفتگی روانشناختی (افسردگی، اضطراب و استرس) DASS

مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس DASS در سال ۱۹۹۵ توسط لاویلبوند و لاویلبوند^۱ تهیه شد. این مقیاس دارای دو فرم است فرم اصلی آن ۴۲ عبارت است که هر یک از سازه‌های روانی افسردگی، اضطراب و استرس را توسط ۱۴ عبارت متفاوت، مورد ارزیابی قرار می‌دهد. این مقیاس توانایی تشخیص و غربالگری نشانه‌های اضطراب، افسردگی و استرس را در طی گذشت یک هفته دارد و کاربرد این مقیاس جهت افراد بزرگسال است. مطالعات انجام شده توسط لاویلبوند و لاویلبوند (۱۹۹۵) نشان داد که اعتبار بازآزمایی برای زیرمقیاس‌های فرعی به ترتیب ۰/۸۱ برای استرس، ۰/۷۹ برای اضطراب، ۰/۷۱ برای افسردگی به دست آمده است. برای روایی مقیاس نیز ضریب همبستگی با پرسشنامه‌های اضطراب و افسردگی به ترتیب ۰/۸۱ و ۰/۷۴ بدست آمد. در پژوهشی توسط افضل، دلاور، برجعلی و میزهرانی (۱۳۸۶). هر یک از خرده مقیاس‌های DASS شامل ۷ سؤال است که نمره نهایی هرکدام از طریق مجموع نمرات سؤال‌های مربوط به آن به دست می‌آید هر سؤال از صفر (اصلاً در مورد من صدق نمی‌کند) تا ۳ (کاملاً در مورد من صدق می‌کند) نمره‌گذاری می‌شود از آنجا که DASS-21 فرم کوتاه شده مقیاس اصلی ۴۲ سؤالی است، نمره نهایی هر یک از این خرده مقیاس‌ها باید ۲ برابر شود. پس با مراجعه به جدول مربوطه می‌توان شدت علایم را مشخص کرد (لاویلبوند و لاویلبوند، ۱۹۹۵). شایان ذکر است که جهت

1- lovibond & Lovibond

بررسی پایایی پرسشنامه در تحقیق حاضر، از آلفای کرونباخ استفاده شد که ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه داس برابر ۰/۸۷، بدست آمد.

پرسشنامه احساس گناه (عاطفه خودآگاه)

پرسشنامه عاطفه خودآگاه (TOSCA-2): تانجنی، واگنر و گومز این آزمون را در سال ۱۹۹۲، ساختند. در پژوهش حاضر، سؤالات خرده مقیاس‌های صفت شرم و گناه، احساس شرم و گناه مادران را بررسی خواهد کرد. این پرسشنامه خودسنجی ۱۶ وضعیت زندگی روزمره را به آزمودنی ارائه می‌کند که ۱۱ وضعیت آن از نظر اجتماعی دارای ارزش مثبت و ۵ وضعیت آن دارای ارزش منفی است. تمام سؤالات به صورت مستقیم نمره گذاری می‌شوند. آزمودنی پاسخ‌های خود را به صورت لیکرت ۵ درجه‌ای رتبه می‌دهد که دامنه آنها از ۱ به معنی «احتمال ندارد یا هرگز» تا ۵ به معنی «به احتمال زیاد» است. در پژوهش فرگوسن^۱، ایری و اشیاکر (۲۰۰۰) که روی ۱۳۲ دانشجوی مقطع کارشناسی انجام شد، ضریب آلفای کرونباخ برای مقیاس شرم ۰/۸۱ و برای احساس گناه ۰/۷۸ گزارش شده است تانجنی و همکاران (۱۹۹۲) روایی سازه دو مقیاس شرم و گناه را در حد مناسب گزارش کردند؛ همچنین آنها در سال (۲۰۰۲)، اظهار می‌دارند که پایایی این آزمون روی سه نمونه دانشجویی مختلف، حاکی از آن است که آلفای کرونباخ خرده مقیاس مستعد بودن به صفت شرم ۰/۷۶ تا ۰/۸۸ و خرده مقیاس مستعد بودن به صفت گناه ۰/۷ تا ۰/۸۳ است (تانجنی و همکاران، ۲۰۰۲). پایایی و اعتبار این آزمون در ایران توسط انوشه‌ای، پورشه‌ریاری و ثنایی (۱۳۸۵) بررسی شد. نتایج حاصل از بازآزمایی پس از چهار هفته روی دانشجویان مورد مطالعه، برای مقیاس‌های احساس شرم و احساس گناه به ترتیب ۰/۷۸ و ۰/۷۰ به دست آمد (انوشه‌ای، پورشه‌ریاری و ثنایی، ۱۳۸۵). در پژوهش زارعی، فرحبخش و اسماعیلی (۱۳۹۰) نیز ضریب آلفای کرونباخ برای مقیاس‌های شرم و گناه به ترتیب ۰/۸۰ و ۰/۷۵ محاسبه گردید. لازم به ذکر است که جهت بررسی پایایی پرسشنامه در تحقیق حاضر، از آلفای کرونباخ استفاده شد که ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه داس برابر ۰/۹۱ بدست آمد.

پرسشنامه کیفیت رابطه ادراک شده فلچر

مقیاس کیفیت رابطه ادراک شده (PRQC) توسط فلچر در سال ۲۰۰۲ ساخته شد و دارای ۱۸ ماده است که ۶ بعد رضایت، شور و هیجان جنسی، تعهد، صمیمیت، اعتماد و عشق را در طیف هفت درجه‌ای لیکرت می‌سنجد، ضریب آلفای کرونباخ این مقیاس برای ابعاد رضایت، تعهد، صمیمیت، اعتماد، شور و هیجان جنسی و عشق به ترتیب ۰/۹۱، ۰/۹۶، ۰/۸۶، ۰/۷۸، ۰/۸۶، ۰/۸۹ و برای کل مقیاس ۰/۸۵ گزارش شده است. همبستگی بین ابعاد شش‌گانه این مقیاس نیز بالا، مثبت و معنی‌دار گزارش شده است و دامنه این ضرایب همبستگی از ۰/۱۳ تا ۰/۷۹ با میانگین ۰/۵۰ است. پایایی این پرسشنامه از طریق همسانی

درونی، توسط نیل فروشان (۱۳۹۰) ۰/۸۶ و از طریق بازآزمایی ۰/۸۴ گزارش شده و مورد تأیید قرار گرفته است. همچنین در پژوهش درگاهی، محسن‌زاده و زهراکار (۱۳۹۴) نیز پایایی این مقیاس به روش آلفای کرونباخ ۰/۷۶ گزارش شده است. همچنین، جهت بررسی پایایی این پرسشنامه در تحقیق حاضر، از آلفای کرونباخ استفاده شد که ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه داس برابر ۰/۷۰ بدست آمد.

یافته‌ها

جدول ۲- آماره‌های توصیفی نمرات پیش‌آزمون و میانگین تعدیل شده متغیرهای آشفتگی روان‌شناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه زناشویی ادراک شده در بین گروه‌های آزمایش ذهن‌آگاهی، گشتالت، رویکرد معنوی-مذهبی اسلام محور و کنترل

متغیر	آموزش معنوی-مذهبی (تعداد: ۱۲)		کنترل (تعداد: ۱۲)	
	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
آشفتگی روان‌شناختی	۶۷/۱۶	۲۷/۳	۶۳/۵	۱۱/۱۵
پیش‌آزمون	۳۶/۵۹	۷/۹۱	۵۵/۲۷	۱۰/۱۹
میانگین تعدیل	۱۰۱/۵۸	۱۲/۶۳	۱۲۷/۷۵	۶/۱۸
احساس گناه	۹۵/۹۳	۵/۲۷	۱۲۱/۰۴	۱۳/۸۸
پیش‌آزمون	۷۹/۲۵	۲۷/۹	۹۰/۲۵	۹/۵۴
میانگین تعدیل	۹۵/۴	۱۷/۱۶	۹۷/۳	۹

در جدول ۲ همانگونه که ملاحظه میشود، نمرات میانگین تعدیل شده در مقایسه با نمرات پیش‌آزمون تغییر یافته است.

در بخش آمار استنباطی ابتدا پیش‌فرض نرمال بودن نمرات متغیرهای وابسته مورد بررسی قرار گرفت. برای بررسی پیش‌فرض نرمال بودن از دو روش نمودارها و آزمون‌ها می‌توان استفاده کرد با توجه به حجم پایین نمونه (۱۲ نفر) از روش گرافیکی بجای آزمون‌های آماری (آزمون شاپیرو-ویلک و کولموگروف اسمیرنوف) استفاده شد. به این دلیل که در شرایطی که حجم نمونه پژوهش کوچک است (زیر ۳۰ نفر) استفاده از شاخص‌های عددی می‌تواند گمراه‌کننده باشد (مصر آبادی، ۱۳۹۵).

بنابراین در این پژوهش از روش گرافیکی (نمودارهای Q-Q و هیستوگرام) جهت بررسی نرمال بودن نمرات متغیر وابسته استفاده شد. با بررسی شکل این نمودارها مشخص شد که تخطی چشمگیری از پیش‌فرض نرمالیتی در نمرات متغیرهای وابسته مشاهده نمی‌شود.

همچنین در تحلیل کوواریانس چند متغیری، پیش‌فرض‌های تخصصی وجود دارد که ارائه شده است. بطور مشخص، پیش‌فرض همگنی ماتریس کوواریانس با روش آزمون ام باکس بررسی شد که در صورت

معنی‌دار بودن این آزمون پیش فرض همگنی واریانس متغیرهای وابسته در داخل گروه‌ها از طریق آزمون لون نیز بررسی شد.

بعلاوه، یکی از پیش فرض‌های تحلیل کوواریانس همگنی شیب‌های رگرسیون است. برای تشخیص رعایت شدن این پیش فرض، از آزمون (F) برای تعامل اثر گروه بر نمرات پیش آزمون استفاده شد. طبق نتایج این تحلیل مشخص شد که مقادیر این اثرات تعاملی در تمامی مقایسه‌ها غیر معنی‌دار است. می‌توان نتیجه گرفت که پیش فرض همگنی شیب‌های رگرسیون در این پژوهش رعایت شده است.

جدول ۳- آزمون ام باکس برای بررسی همگنی ماتریس کوواریانس نمرات پس آزمون مؤلفه‌های متغیرهای آشفتگی روانشناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه زناشویی ادراک شده در بین گروه‌های آزمایش رویکرد معنوی- مذهبی و کنترل

متغیر	آماره ام باکس	F معادل	درجه آزادی صورت	درجه آزادی مخرج	سطح معنی‌داری
آشفتگی روانشناختی	۱۹/۲۶	۲/۷۳	۶	۳۵۰۶/۷۱	۰/۰۱۲
احساس گناه	۶/۳۴	۱/۹	۳	۸۷۱۲۰	۰/۱۲۶
کیفیت رابطه	۴۲/۷	۱/۴۲	۲۱	۱۷۸۰/۱۵	۰/۰۹۷

در جدول ۳ مقدار F معادل برای متغیر آشفتگی روانشناختی برابر ۲/۷۳ معنی‌دار است ($p < 0.05$)؛ اما برای متغیرهای احساس گناه برابر ۱/۹ و کیفیت رابطه برابر ۱/۴۲، غیر معنی‌دار است. با توجه به مقادیر غیر معنی‌دار آماره F ام باکس در متغیرهای احساس گناه و کیفیت رابطه نتیجه گرفته می‌شود پیش فرض همگنی ماتریس کوواریانس در این دو متغیر رعایت شده و در متغیر آشفتگی روانشناختی این پیش فرض رعایت نشده است. به جهت معنی‌دار بودن آزمون ام باکس برای متغیر آشفتگی روانشناختی نتایج آزمون لون برای این متغیر در زیر ارائه می‌شود.

جدول ۴- آزمون‌های لون برای بررسی تفاوت واریانس‌های متغیر آشفتگی روانشناختی در بین گروه‌های آزمایش رویکرد معنوی- مذهبی و کنترل

متغیر	نماینه	F	درجه آزادی صورت	درجه آزادی مخرج	سطح معنی‌داری
آشفتگی	افسردگی	۰/۰۶	۱	۲۲	۰/۸۰۶
روانشناختی	اضطراب	۲/۲۸	۱	۲۲	۰/۱۴۵
	استرس	۹/۳	۱	۲۲	۰/۰۰۶

در جدول ۴ مقدار F آزمون لون برای مؤلفه‌های افسردگی برابر ۰/۰۶ و اضطراب برابر ۰/۱۴۵، غیر معنی‌دار است؛ اما برای مؤلفه استرس مقدار F برابر ۹/۳ معنی‌دار است ($p < 0.05$). با توجه به مقدار معنی‌دار مؤلفه استرس متغیر کیفیت رابطه در بین دو گروه آزمایش و کنترل می‌توان نتیجه گرفت که پیش فرض همگنی

واریانس‌های متغیر در بین دو گروه آزمایش و کنترل رعایت نشده است؛ از این جهت در ادامه در تحلیل کوواریانس نتایج آزمون اثر پیلائی استفاده می‌شود که نسبت به رعایت نشدن این پیش فرض مقاوم است (مایرز، ترجمه رضایی، ۱۳۹۵).

جدول ۵- آزمون چند متغیری اثر پیلائی برای بررسی تفاوت کلی نمرات مؤلفه‌های آشفتگی

روانشناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه زناشویی

در بین گروه‌های آزمایش رویکرد معنوی - مذهبی و کنترل

متغیر	آماره پیلائی	F معادل	درجه آزادی صورت	درجه آزادی مخرج	سطح معنی‌داری
آشفتگی روانشناختی	۰/۴۷	۵/۰۵	۳	۱۷	۰/۰۱۱
احساس گناه	۰/۷	۲۲/۲۷	۲	۱۹	۰/۰۰۱
کیفیت رابطه	۰/۶۹	۴/۰۳	۶	۱۱	۰/۰۲۲

در جدول ۵ برای آشفتگی روانشناختی مقدار F برابر ۵/۰۵ معنی‌دار ($p < ۰/۰۵$)، احساس گناه برابر ۲۲/۲۷ معنی‌دار ($p < ۰/۰۵$) و کیفیت رابطه برابر با ۴/۰۳ معنی‌دار است ($p < ۰/۰۵$)؛ در نتیجه اجرای بسته آموزشی رویکرد معنوی - مذهبی در متغیرهای آشفتگی روانشناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه اثر مثبت داشته است و بیشترین اثر بخشی این بسته بر روی متغیر احساس گناه بوده است.

جدول ۶- آزمون‌های تحلیل کوواریانس تک متغیری برای بررسی تفاوت تک تک مؤلفه‌های آشفتگی

روانشناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه زناشویی

در بین گروه‌های آزمایش رویکرد معنوی - مذهبی و کنترل

متغیر	مؤلفه	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنی‌داری
آشفتگی	افسردگی	۸۵/۴۲	۱	۸۵/۴۲	۶/۴	۰/۰۲
روانشناختی	اضطراب	۳۳۸/۷۷	۱	۳۳۸/۷۷	۶/۴۳	۰/۰۲
	استرس	۱۴۱/۸	۱	۱۴۱/۸	۵/۲۲	۰/۰۳۴
احساس گناه	گناه	۲۳/۴	۱	۲۳/۴	۵/۴۸	۰/۰۳
	شرم	۱۸۶/۰۷	۱	۱۸۶/۰۷	۲۱/۷	۰/۰۰۱
	رضایت	۱۲/۵	۱	۱۲/۵	۵/۹۷	۰/۰۲۷
کیفیت رابطه	تعهد	۴۲/۴۷	۱	۴۲/۴۷	۱۳/۰۸	۰/۰۰۲
زناشویی	صمیمیت	۱۵/۷	۱	۱۵/۷	۵/۲۲	۰/۰۲۶
	اعتماد	۲۱/۵	۱	۲۱/۵	۵/۸	۰/۰۲۸
	شور	۱۱/۲۵	۱	۱۱/۲۵	۵/۴	۰/۰۲۳
	عشق	۳۳/۰۲	۱	۳۳/۰۲	۵/۷	۰/۰۳

در جدول شماره ۶ بزرگترین مقدار F در مؤلفه شرم مربوط به متغیر احساس گناه برابر ۲۱/۷ معنی دار است ($p < 0/05$). و کمترین مقدار F برابر ۵/۲۲ مربوط به مؤلفه‌های استرس و صمیمیت، نیز معنی دار است ($p < 0/05$). نتیجه گرفته می‌شود که اجرای این بسته آموزشی در مؤلفه‌های آشفتگی روانشناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه اثر بخش است ($p < 0/05$).

بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس فرضیه‌ی تحقیق مبنی بر اینکه "آموزش گروهی مبتنی بر رویکرد معنوی - مذهبی اسلام محور بر آشفتگی روان شناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه زناشویی ادراک شده مادران دانش آموزان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر اثر بخش است"؛ به اختصار، یافته‌های تحلیل کوواریانس مربوط به این فرضیه نشانگر این بود که آموزش مبتنی بر رویکرد معنوی - مذهبی اسلام محور بر آشفتگی روان شناختی، احساس گناه و کیفیت رابطه اثر معنی دار داشته است. نتیجه این تحقیق با یافته‌های تحقیق اکبری و همکاران (۱۴۰۰)؛ حسین‌پور تنکابنی (۱۳۹۹)؛ قشلاقی و همکاران (۱۳۹۸)؛ معاضدی عالی و همکاران (۱۳۹۷)؛ استانروویت^۱ (۲۰۲۰)؛ هانگ‌هی و اوریلیو^۲ (۲۰۱۹) همسو می‌باشد، بطوریکه نتایج آن‌ها مانند پژوهش حاضر منعکس کننده اثر بخشی رویکرد معنوی - مذهبی است.

در مورد تبیین نظری این دیدگاه و به عقیده نظریه پردازان این رویکرد، ریشه‌های اضطراب از جهت گیری به آینده نشأت می‌گیرد که در آن افراد را به منش قناعت جویی، دعوت می‌فرماید. انسان مضطربی که گرفتار حرص و کمال طلبی است، می‌تواند با قناعت آن را کنترل و نگرانی‌ها را با توکل و امید به مدد الهی مبدل کند و باعث ایجاد آرامش شود (کلانتری، ۱۳۹۱). در میزان الحکمه تاکید شده است که "اندوه و اندیشه خود را بر بقیه سالی که در آن هستی بر اندوه و اندیشه امروز خود تحمیل مکن" (میزان الحکمه، ج ۴، ص ۴۳۳). در آیه ۱۵۵ سوره بقره خدای متعال خطاب به مومنان، آنها را در مقابل آزمودن سختی‌ها هشدار داده است؛ چرا که از نگاه قرآن سختی‌ها برای رهایی و آزادسازی توانایی‌های بالقوه‌ای است که در انسان نهاده شده است و این توان و قدرت جز به هنگام بروز شدائد و سختی‌ها آشکار نمی‌شود (حسینی، ۱۳۸۷).

آموزه‌های اسلام با تغییر و اصلاح شناخت و تفکر نسبت به جهان و تبدیل جهان بینی بشر به جهان بینی الهی، بر نگرش انسان به مسائل زندگی، رفتار، عواطف و احساسات شخص تأثیر گذار است. این تغییر نگرش بر احساس ناخوشایند گناه می‌تواند اثر بخش باشد. بعلاوه، توکل از جمله تاکیدات این دیدگاه است. منظور از توکل این است که انسان در چهارچوب علل مادی و محدوده توانایی خود محاصره نگردد و چشم خود را به حمایت و لطف پروردگار بدوزد، این توجه مخصوص، آرامش، اطمینان و نیروی فوق‌العاده روحی و معنوی به انسان می‌بخشد که در رویارویی با مشکلات اثر عظیمی خواهد داشت (مکارم، تفسیر نمونه، ۷/۸۸).

1- Stauner

2- Hang Hai& Aurelio

همچنین، از نگاه نظری متخصصان امر، انسان یگانه موجودی است که قانون خلقت، قلم ترسیم چهره او را به دست خودش داده است که هر طور می‌خواهد ترسیم کند. انسان به حکم قدرت علمی بر طبیعت مسلط می‌گردد و طبیعت را آن‌چنان که می‌خواهد منطبق با نیازهای خویش می‌سازد و به حکم نیروی خودسازی و خودساختگی خود را آنچنان که می‌خواهد می‌سازد به این وسیله سرنوشت آینده خویش را به دست می‌گیرد (مطهری، ۱۳۷۵). در واقع، داشتن گمان نیکو یا حسن ظن به دیگران، توجه بیشتر به داشته‌ها و شکرگزاری از موارد تأکیدی این دیدگاه و کمک کننده کیفیت روابط است.

در مورد تبیین علت اثر بخشی رویکرد معنوی - مذهبی اسلام محور بر آشفتگی روانشناختی می‌تواند به تأثیر تن آرامی حاصل از تصویرسازی‌های این روش و تأکید آن به قبول مصلحت الهی و یاد خداوند که منجر به آرامش و به تبع آن کاهش آشفتگی روانشناختی (افسردگی، اضطراب و استرس) می‌شود اشاره کرد. علت اثر بخشی رویکرد معنوی - مذهبی اسلام محور بر کاهش احساس گناه این مادران می‌تواند همچنین توجه به مصلحت الهی و ترغیب به استفاده از کتاب الهی و یافتن معنا در زندگی و ارزش‌های معنوی باشد. همچنین دعا و نیایش از احساس گناه که حالت منفی و غالب است می‌کاهد. چرایی اثر بخشی رویکرد معنوی - مذهبی اسلام محور بر کیفیت رابطه زناشویی به تأکید به عطف و نرمی که به زنان در این رویکرد است مربوط می‌باشد و تلاش بیشتر برای یافتن راه‌حل در زندگی و سختی‌های آن؛ در حقیقت در این پژوهش با بکارگیری این رویکرد به روش‌هایی مانند کشف دوباره معنا و ارزش‌های معنوی، گذشت و بخشش در روابط، خودشناسی و خودسازی، حسن ظن در ایجاد محیطی مناسب در خانواده و ارتقای کیفیت رابطه زناشویی زنان کمک شد.

وجود محدودیت در هر پژوهش، امری بدیهی است. در این پژوهش نیز محدودیت‌هایی وجود داشت؛ محدود کردن نمونه به روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند، محدود کردن نمونه به مادران دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی، نمونه‌ی کم و عدم استفاده از والدین در مداخله از محدودیت‌های تحقیق حاضر می‌باشد. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی از پدران نیز استفاده شود روی سایر مادران صورت گیرد و برای بررسی ماندگاری درمان، از مطالعات پیگیری استفاده شود.

References

- Adams, Lan; sintov, Nicole D. (2020) Experienced guilt, but not pride, mediates the effect of feedback on pro- environmental behavior. *Journal of Environment psychology*. Volume 71.
- Akbari, Zahra and Yousefi Amoli, Hossein. (2011). Conceptology and the effect of patience with emphasis on the semantic network of this word in the Quran. *Qayyim Book Quarterly*. (6)2, 51-74. , [In Persian].
- Aliakbarzadeh Arani, Zahra; Khariarai, Majid; Haj Bagheri, Ali; Aliakbarzadeh Arani, Fatemeh (2012). Social adjustment and mothers of

- educable mentally retarded children. Quarterly journal of research in psychological health. 7 (2) 55-65 [In Persian].
- Anoushehai, M., Pourshahriari, M.S., and Sanai Zaker, B. (2015). Investigating the relationship between girls' perceptions of their parents' educational patterns and feelings of shame and guilt with them. Counseling News and Research, 45 (27). 06. [In Persian].
- Ashrafi, S.S. (2019). The relational role of relationship quality in the relationship between marital intimacy and marital adjustment Place of publication: The 7th National Conference of New Studies and Researchers in the field of Psychological Educational Sciences and Counselors. Applied psychology. 11 (4): 475-493. [In Persian].
- Atadakht, A. and colleagues (2014). Profile of psychological disturbance of mothers and depression, anxiety and stress of adolescents in Ardabil city. Journal of Rafsanjan University of Medical Sciences, (14). [In Persian].
- Aten, D.J; Worthington, E. L. (2009). Next steps for clinicians in Religious and Spiritual Therapy: An Endpiece, in: Journal of clinical psychology: 65 (2):224- 229.
- Aten, J.D; Schenck, J.E. (2007). Reflections on Religion and Health Research: An Interview with Dr. Horold G. Koenig, in: Journal of religion and Health, 46: 183- 190.
- Badii Sabzevar, Hamid; Balkhanabadi, Hamid (2019). The effect of poetry therapy on depression, hope, and guilt of welfare clients. Place of publication: The 7th National Conference of Modern Studies and Researches in the Field of Educational, Psychological and Counseling Sciences of Iran. The number of pages is 10. [In Persian].
- Barakat Samira, Dehghan Habibullah, Ebrahimi Hossein and Moradi Behnam. (1400). Investigating subjective thermal sensation and its relationship with stress, anxiety, depression and cognitive performance of students. Ergonomics magazine. 9 (2). [In Persian]
- Bastam, Jamshid (2019), the relationship between religious beliefs and self-esteem with students' feelings of guilt, place of publication: 4th National Conference of Psychology and Behavioral Sciences of Payam Noor University. Number of pages 5 [In Persian].
- Beyram, N., & Bilgel. N. (2008). "The prevalence and socio-demographic correlations of depression, anxiety and stress among a group of university students". Social psychiatry and psychiatric epidemiology and psychiatric epidemiology, 43 (8), 667- 672.
- Bosehans, Guster., Willem Boldordijk, Jan; wan, Jing, (2020). Paymore, fly more? Examining the potential guilt- reducing and flight – encouraging

- effect of on in tegrated carbon offset- journal of Environment psychology, 6 August 2020, volume 71 Article 101469.
- Carpenter, T.P. Tignor, S.M., Tsang, J.A., & willett, A. (2016). Dispositional self-forgiveness, guilt- and shame- proneness, and the roles of motivational tendencies- personality and Individual Differences, 98: 53-61.
- Cetinbakis, G., Bastug, G., & ozel – kizil, E.T. (2020). Factors contributing to higher care giving burden in Turkish mothers of children with autism spectrum disorders. *International Journal of Developmental Disabilities*, 66(1), 46-53.
- Davanloo, H. (2001). Intensive short- thermodynamic psychotherapy: extended major direct access to the unconscious- European psychotherapy, 2,25-70.
- Dehghanizadeh, Hossein Ali, Fallah, Mohammad Hossein; Waziri, Saeed (2019). Maternal guilt, a qualitative research on women's employment in the mother-child relationship. *Dawn of Health* 19(2): 16-32. [In Persian].
- Duarte, S., & Rinto-Gouveia, J (2017) Enpaty and Feeling of guilt experienced by nurses: A cross – sectional study of their role in burnout and compassion fatigue symptoms. *Applied nursing Research*. 35, 4-2-4-7.
- Ebrahimi, Luqman (2018). The role of cognitive insight in the quality of women's marital relations from divorce. Place of publication: applications and empowerment centered on psychotherapy. The number of pages is 12 Fang, [In Persian].
- Faramarzi, Salar; Karmimanesh, Walialeh; Mahmoudi, Morteza (2012). Meta-analysis of the effectiveness of psychological interventions on the mental health of families of children with intellectual disabilities. *Clinical Psychology Quarterly*. Number 13, fourth year [In Persian].
- Georgiadou, Ekaterini; Schmitt, Gregor martin; Erim, yesim (2020). Does the sparatim from mantal partners of Syrian refugees with a residence permit in Germany have an import on their quality of life? *Journal of psychosomatic Research*. Volume 130 Article 1099366.
- Ghofrani, F., colleagues (2017). Examining the role of spiritual intelligence in the quality of life of students. The first national conference on mental health of Islamic Azad University students, Qochan Branch, May 13 and 14. [In Persian].
- Habibvand, Ali Murad (2008). The relationship between religious orientation and mental disorders and academic achievement, in psychology and religion; Vol. 3, pp. 79-107 [In Persian].
- Hang Hai Audrey & Aurelio Norielle. (2019). The efficacy of spiritual / religious interventions for substance use problems A systematic review

- and meta- analysis of randomized controlled trials. *Drug and Alcohol Dependence*.
- Harper, J. M. Schaalye, B. G. Sandberg, J. G. (2000). Daily hassles, intimacy and marital quality in later life marriages. *The American Journal of Family Therapy*, 28: 118, 3.
- Hashemi, S. and colleagues (2016). The structural model of feelings of shame and guilt based on parents' parenting methods; The mediating role of attachment styles. [In Persian].
- Hosni, Akram; Alizadeh, Hamid; Ghbari Bonab, Baqer; Doctor, Shahla; Kazemi; Frangis (2019). Compilation of a group training program to promote spirituality and examine its psychological consequences for mothers of children with intellectual disabilities, *Journal of Psychological Sciences*, 19th Volume, No. 88. [In Persian].
- Hosni, Sara; Mahdinjad, Sidabol al-Gasem; Khodabakhsh Pirkalani, Roshank. (2019). Comparing the effectiveness of exposure-mindfulness and mindfulness-exposure combined on obsessive-compulsive disorder in women of Arak city. Publication: *Journal of Psychological Sciences*. Volume 19, Number 86, pp. 145-137 [In Persian].
- Hosseini Tari, Zahra (2018). Stress, self-efficacy, parental guilt and perceived stigma in mothers and children with attention deficit hyperactivity disorder according to demographic factors. Place of publication: The 5th National Conference on Recent Innovations in Psychology, Applications and Empowerment Centered on Psychotherapy. The number of pages is 12. [In Persian].
- Hosseinpour, Hossein; Akbari, Mehdi; Hosni, Jafar; Zargar, Fatemeh (2019). Effectiveness of pharmacotherapy combined with short-term mindfulness therapy in reducing migraine disability and improving sleep quality. Publication: *Shafai Khatam Neurosciences*. Volume 8, Number 2, pp. 18- and behavior sciences, 65 (3), 723- 730 [In Persian].
- Junaidi, Samia and Mousavi, Seyyed Hassan. (2019). Investigating the relationship between mother's perfectionism and adolescent child's psychological disturbance and resilience. The 7th International Conference on New Research Achievements in Educational Sciences, Psychology and Social Sciences. [In Persian].
- Kalantari Ebrahim and Janati Leila Police Station. (2011). Correlation of contentment and peace of mind from the perspective of Imam Ali (AS) in *Nahj al-Balagha*. *Ethical research quarterly*. (17)5, 27-44. [In Persian].
- Kamijani, M. (2011). Exceptional children and challenges of mothers, exceptional education and training magazine. [In Persian].
- Kaplan & sodock (2003), synopsis of psychiatry. *Behavioral sciences/ clinical psychiatry*. 2003: 801, 111-112.

- Katzmann, J., Dopfner, Memd Gortz- Dorten, A. (2018). Child – based treatment of oppositional defiant disorder: mediating effects on parental depression, anxiety and stress. *European child & adolescent psychiatry*. 27 (9): 1181-1192.
- Kohestani, Masoumeh, Mirzamani, Seyyed Mahmoud (2015). Symptoms of post-traumatic stress disorder (PTSD) in mothers of educable mentally retarded children and mothers of normal children. *Two Quarterly Journals of Behavioral Science Research*. Period 4, numbers 1 and 2 [In Persian].
- Kohi, Semane; Etamadi, sorry; and Fatehizadeh, Maryam (2014). Examining the relationship between personality traits and mental health with marital frustration in couples. *Behavior Research Journal of Cognitive Sciences*, 1 (4), 71-84 [In Persian].
- Lawrence, K., & Byers, E. (1995). Sexual satisfaction in longterm heterosexual relationship: the interpersonal exchange model of sexual satisfaction. *Personal relationship*. 2, 267285.
- Lehna, C., Janes, E.G, Rengers, S., Graviss, J., Scrivener, D., Knabel, T., Ccarver, E.,& Myers, J. (2014). Community partnership to promote home fire safety in children with special needs. *Burns*, 40(6), 1179-1184.
- Li, Xiaowei; Liu, Qianqion (2019). Parent – grandparent co-parenting relationship, marital conflict and parent – child relationship in chinese parent- child relationship in chinese parent- grand parent co-parenting families. *Children and youth services Review*. Volume 109 Article 904793.
- Lotfi Kashani, Farah; Waziri, Shahram; Kaiser, Sherwin; Mousavi, Seyed Mehdi; Hashemiyeh, Mezhgan (2013). The effectiveness of spiritual intervention on improving the quality of life of mothers of children with cancer, in *medical jurisprudence*, volume 11, issue 12, pp. 125-149 [In Persian].
- Lovibond PF, Lovibond SH. (1995). The structure of negative emotional states: comparison of the depression Anxiety stress scale (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories: *Behave Res Their*; 33 (3): 335-43.
- Makarem Shirazi Nasser. (1370). *Sample interpretation*. Tehran: Darul Kitab al-Islamiya. [In Persian].
- Marques, Mathew D. Ph.D; sibley, chris G, Ph.D. (2021) Increased sleep predicts annual decreases in psychological distress: Results from a 6- year longitudinal panel sample. *Sleep Health*, Available 2 January.
- Masrabadi Javad. (2018). *Inferential statistics in behavioral sciences*. Tabriz. Publications of Shahid Madani University of Azerbaijan. [In Persian].
- Mirowsky, J,& Ross, C.E. (2002). *Measurement for a human science*. *J.Health soc Behov*, 43, 70-152.

- Moaddi Ali Kazem, Parzour Parviz, Adl Hadith Al Sadat Adl and Ahmadi Homa. (2017). Investigating the effectiveness of spiritual-religious psychotherapy based on Islamic teachings on the quality of life of infertile women. *Ardabil Health Journal*. 9 (5). [In Persian].
- Mohibianfar, Mehran; Pirasteh, Fatima; Haney, Nazila; Ahmadipour Mehrabi, Fahima (2018), research on studies on increasing marital trust and quality of life and internet addiction. Place of publication: The third conference of knowledge and technology of psychology, educational sciences and comprehensive sociology of Iran. The number of pages is 24[In Persian].
- Molazadeh Noran Afson, Shua Kazemi Mehranadi and Badreh Mohsen. (1400). Studying the relationship between the quality of parents' marital communication and children's happiness. *Journal of Women and Family Studies*. 9 (2) [In Persian].
- Motahari Morteza. (1375). *Man and faith*. Qom: Sadra Publications. [In Persian].
- Mustafavi Javad. (1407 AH). *family paradise* Qom: Dar al-Fekr Publications. [In Persian].
- Narimani, M., Agha Mohammadian, H.R., and Rajabi, S. (1386). Comparing the mental health of mothers of exceptional children with the mental health of mothers of normal children. *Quarterly Journal of Principles of Mental Health*, 9th (34 and 33). pp. 15-24. [In Persian].
- Nilfroshan, P. (1390). The structural equation model of the quality of marital relationship on the psychocognitive characteristics of couples. Doctoral thesis in the field of psychology, Faculty of Educational and Psychological Sciences, University of Isfahan. [In Persian].
- Qashlaghi, Saeeda; Alivandi Wafa, Marzieh; Ismailpour, Khalil; Azmoudeh, Masoumeh (2018). The effectiveness of Islamic-centered spiritual-religious group therapy on marital happiness and the perceived quality of marital relationship in women with marital heartbreak. *Islamic Research Journal of Women and Family*. Seventh year, number 16 [In Persian].
- Richards, S.P; Bergin, A.E. (2005). *A spirited strategy for counseling and psychotherapy*, 2nd ed., USA: American psychological Association.
- Ridner, S.H. (2004). Psychological distress: concept analysis. *Journal Advanced Nursing*. 45(5), 536-545.
- Sadeghian Ahmed. (1387). *Quran and mental health*. *Qur'an and science magazine*. Second, 69-90. [In Persian].
- Sanford, K. (2006). Communication daring marital conflict: when couples alter their appraisal, they change their behavior. *Journal of Family psychology*, 20(2), 256-265.

- Santos, HudsonP; Adynski, Harry; Murgatroyd, Christopher (2020). Biopsychosocial correlates of psychological distress in latina mothers. *Journal of Affective Disorders*, P, 17-626.
- Soleimani, Ismail; Najafi, Mahmoud; Beshrpour, Sajjad; Sheikh al-Islami, Ali (2014). The effectiveness of spiritual intelligence on the quality of life and happiness of students covered by the Imam Khomeini Relief Committee (RA) in: *Culture in the University of Islamic Arts*, Vol. 4 (5), pp. 537-546. [In Persian].
- Spika, B.; Hood, R.W.; Hunsberger, B.; Gorsuch, R (2003). *The psychology of Religion*, 3rd Ed., New York: Guilford.
- Talebi, Mahnaz; Naderi, Farah; Bakhtiarpour, Saeed; Safarzadeh, Sahar (2019). The effect of well-being and psychological training on the act of confusion, mental wandering and depression of mothers of mentally retarded children. *Journal of nursing education*. Volume 9, Number 2. [In Persian].
- Tangney, J.P., Wagner, P. & Aramzow, R (1992). Proneness to shame, proneness to guilt, and psychopathology. *Journal of Abnormal psychology*. 101 (3): 469.
- Tejali, Fatima; Javidi, Hojat Elah, Mehriyar, Amirhoshang, Mirjafari, Syed Ahmad (2018), The predicting role of depression, anxiety, tension and parenting methods of mothers in their children's confrontational disobedience and behavior. *Journal: Psychological Studies*, Volume 15, Number 3, pp. 159-173 [In Persian].
- Tilghman- Osborne, C.cole, D.A;& Felton, J.w. (2010). Definition and measurement of guilt: Implications for clinical research and practice. *Clinical psychology Review*. 30 (5), 356- 546.
- Weiss, M.P. (2018). How to review for TEACHING Exceptional children. *TEACHING Exceptional children*. 50 (3), 123-129.
- Zarei, A., Bigleri, F. (2019). Investigating the mediating role of body image in the relationship between mindfulness and marital relationship quality of married female nurses. *Recent advances in the behavioral sciences*. 47. pp. 29-45. [In Persian].

the Effectiveness of Group Education based on the Islam—Oriented Religious Spiritual Approach on the Psychological Distress, Guilt and Quality of Perceived Marital Relationship of intellectually disabled student's mothers

*Nazila Mazruei*¹

*Marziyeh Alivandi Vafa*²

*Naimah Moheb*³

Abstract

The present study was conducted with the aim of determining the effectiveness of group training based on Islam-oriented spiritual-religious approach on psychological disturbance, guilt and the perceived quality of marital relationship of mothers of intellectually disabled students. This research was a semi-experimental study with a pre-test, post-test and control group design; the statistical population included all the mothers of Intellectually disability students in the academic year 1399-1400 who were studying in exceptional primary schools in Tabriz city. From among this population 24 mothers were selected purposfully as the sample and put into two groups of experimental and control, each having 12 members. The instruments which Were used included Doss psychological disturbance questionnaire (1995), guilt questionnaire (self-aware emotion) (1992) and Fletcher's perceived relationship quality scale (2002). the experimental group received the In the Farsi abstract you have written that you have only one experimental and one control group spiritual-religious approach (11 sessions) and the control group did not receive the training program. Multivariate covariance analysis was used to analyze the data. The findings of this research showed that Group training based on the spiritual-religious approach of Islam is effective on psychological disturbance, guilt and perceived marital relationship quality of mothers of intellectually disability students. Based on the results obtained from this research, it can be concluded that group training based on Islam-oriented spiritualreligious approach spiritual-religious approach

1 . PhD student in Educational Psychology, Faculty of Humanities, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

2 . Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran (Responsible Author)

m.alivand@iaut.ac.ir

3 . Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Humanities, Education, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

can be used as complementary interventions to reduce problems and solve the psychological problems of mothers of students with Intellectually disabilities.

Key words: Islam-oriented spiritual-religious approach, psychological disturbance, guilt, perceived quality of marital relationship, mothers of Intellectually disability students.